

Ђуро Баслер

КОШТАНА ЗВИЖДАЉКА ИЗ ЦРВЕНЕ СТИЈЕНЕ

Приликом истраживачких радова у Црвеној Стијени, село Петровићи, СО Никшић, откривен је 1961. године у слоју XII phalanx I животиње врсте *Rupisarpa rupisarpa*, умјетно пробушен на обе бочне стране у дијелу ближе проксималном крају зглоба. Оба отвора су готово исте величине и облика. Приближно округли, они су на једном свом дијелу незнатно засјечени и понешто неуглачани. Супротни руб, онај према дисталном крају, био је углачан. Површина кости нагрижена је незнатно удубљеним кратерима који су на заобљеном превоју нешто бројнији, а на доњем, равном дијелу, нешто рјеђи.

Овдје је, дакле, ријеч о налазу који је у археолошкој науци познат под називом звиждаљке. Предмети ове врсте обично се повезују са свиралама, будући да су могли служити за производњу звука. Назив звиждаљке, односно свирале — у случају када је ријеч о пробушеним цјеваницама, изазивао је, па и данас још изазива, код археолога не увијек конкордантна мишљења. То нас и обавезује да се овим предметом позабавимо у нешто опширнијем облику. Аргументи који се у тим расправама наводе у прилог или против оваквог третирања пробушених костију засновани су обично на чињеницама којима не бисмо могли одбити смисао, што значи да су једнако у праву они који у пробушеним костима виде музички инструменат, као и они који сумњају у такву њихову намјену.

Налаз из Црвене Стијене културно је датиран у најкасније фазе мустеријена. Културу слоја у којем је овај предмет откривен могли бисмо сматрати чак и епимустеријенском. То је отприлике било посљедње вријеме задржавања човјека неандерталске врсте на овоме мјесту.

Генерације људи у Црвеној Стијени, чији број прелази цифру од неколико хиљада, показују, у цјелини гледано, неке специфичности које су карактеристичне за ово налазиште. Између осталих, то је њихово помањкање смисла за умјетност, као и изразито секундарна улога коштаних израђевина у опћој слици културе. Овај феномен може се пратити све до посљедњих

изданака самог палеолитика. Проматрано кроз призму ових сазнања, налаз пробушеног фаланкса у слоју XII изазива посебно занимање због своје изванредности, иако није искључена и могућност да примјерак није био начињен на овоме мјесту, него тек сусретима ловаца на удаљеним теренима, замјеном могао овамо доспјети. Пробушени фаланкси, слично овом нашем примјерку, познати су иначе са многих мјеста у Средњој и Западној Европи.¹ Они су врло бројни, па је то доказ да ови примјери коштаних израђевина палеолитског човјека нису производ случајности, него предмети начињени са неком одређеном намјеном.

Прије више од стотину година — чак 1860. године — откривен је први пробушени фаланкс у Aurignacu. У то се вријеме археолошка наука тек рађала, па налазници предмета, *E. Lartet* и *H. Christy*, нису свом открићу у први тренутак ни поклонили пажњу. Тек када су се, ускоро затим, овакви налази почели множити, предмет из Орињака је стигао у јавност.²

Што се тиче инструмената за производњу звука, они су — колико се то могло до сада установити — својственост млађег палеолитика. Звиждаљке су у извјесној временској предности испред свирала. Оне се, како је то установио *Otto Seewald*,³ јављају већ у раном орињасијену. Изнимно је у *La Quini* откривен већи број пробушених фаланкса у слојевима који припадају мустеријену.⁴ Истраживач *La Quine*, *Henri Martin*, није, међутим, заступао мишљење да би ови предмети, који су углавном били провиђени само са једним отвором, могли служити за добијање звука, а за једини примјерак обострано пробушене кости претпоставио је да је служила као привјесак.⁵ *H. Martin* је био више склон увјерењу да су ови отвори настали угризањем.

Пробушени фаланкси из *La Quine* били су не само најстарији примјерци ове врсте објеката него и врло неуредно изведени, што је појачавало сумњу у њихово умјетно поријекло. Тако је датирање пробушених фаланкса у мустеријен остало дуго времена без правог одговора.

Најновији налаз оваквог предмета из слоја XII у Црвеној Стијени обавезује нас да се поново вратимо старом проблему.

¹ Опширну литературу на ову тему види: *O. Seewald, Beiträge zur Kenntnis der steinzeitlichen Musikinstrumente*, Wien 1934; *Z. Hrusitzky, Eine Knochenflöte aus der Höhle von Istállóskö*, *Acta Archaeologica* V, Budapest 1955; *A. Häusler, Neue Funde steinzeitlicher Musikinstrumente in Ost-europa*, *Wiss. Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg* IX/3, Halle 1960, стр. 321—332.

² *E. Lartet — H. Christy, Reliquiae Aquitanicae*, London 1865—1875, стр. 48; исти, *Révue Archéologique*, N. S. IX, 1864, стр. 248 и д.

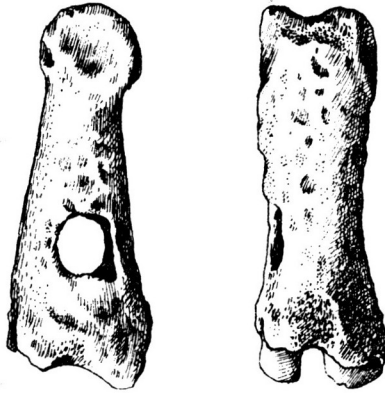
³ *O. Seewald*, н.дј.

⁴ *H. Martin, Recherches sur l'évolution du Moustérien dans le gisement de La Quina*, Paris, 1907, стр. 140—168, таб. XXX—XXXIII.

⁵ *H. Martin*, н.дј., таб. XXVIII, сл. 1; стр. 131—134.

Нас, дакле, у овој множини непознаница, претпоставки и негирања занимају сви досад познати налази као цјелина.⁶ Нешто више нас ипак занимају случајеви у којима овако пробушене кости могу датирати у нешто старије периоде млађег палеолитика, првенствено због могућности преношења овакве традиције из средњег палеолитика у млађи.

Изгледа да би међу најстарије досад сигурно датиране и опредијељене примјерке спадао налаз из Châtelperrona,⁷ који је откривен у слоју „старијег орињасијена“, у смислу Breuilove скале, односно у „шателперонијен“ у смислу Garrodove подјеле млађег палеолитика.⁸

Предмет се налазио у слоју у којем је откривено и коштану шило младечког типа. По томе бисмо, истина с резервом, могли датирати и налаз у пећини Istállóskő у Мађраској, јер су и на овом налазишту, у слоју који је садржавао пробушену фалангу, откривена коштана шила истог типа.⁹

У налазишту Bockstein у долини Лоне, у Њемачкој, откривен је пробушени фаланкс у слоју који је детерминиран као „старији орињасијен“.¹⁰ И овдје, дакле, не бисмо морали сумња-

⁶ Преглед свих познатих налаза до 1934. год. дао је Otto Seewald у већ споменутом дјелу. Нарочито су занимљиви налази у налазиштима: Aurignac, Bruniquel, Laugerie-Basse, Les Eyzies, La Madaleine, Gorge d'Enfer, Le Placard, Mas d'Azil, Solutré, Schweizersbild, Peterfels, Sirgenstein, Bockstein, Pekárna, Grimaldi и другим.

⁷ H. Breuil, *Etudes de morphologie paléolithique II, L'industrie de la grotte de Châtelperron (Allier), et d'autres gisements similaires*. *Revue Anthropologique* XXI/1911, стр. 36, сл. 7, 7.

⁸ D. A. E. Garrod, *Proceedings of Prehistoric Society* 4, Cambridge 1938, стр. 1 и д.

⁹ Z. Hrusitzky, н.д., стр. 133—144.

¹⁰ R. R. Schmidt, *Die diluviale Vorzeit Deutschlands*, Stuttgart 1912, стр. 44—46, таб. XVIII, сл. 9.

ти у релативно високу старост предмета у оквирина млађег палеолитика. Једино се класификација налаза у пећини Istállóskő чини понешто несигурна због датације у »Aurignacien II« по схеми Л. Вертеша, што је у новије доба постао недовољно детерминирани појам.¹¹ Показало се, наиме, да орињасијен као културу није могуће стратифицирати искључиво према коштанним шилима,¹² тако да би она са раскољеном основом указивала на његове старије фазе, а она са пуном основом („младечки тип“) на млађе. Због тога бисмо и фаланкс из пећине Istállóskő, онако како је до сада објављен, оставили по страни.

Изгледа да се налази иначе знатно множе у каснијим фазама млађег палеолитика, па су у магдаленијену већ врло бројни, а могућности тумачења саме појаве разноврсније. Људи ове културе развијају већ врло високу сликарску умјетност, што је дало повода многим нагађањима, па тако и претпоставци да су ови људи развијали знатан смисао за магију.

Потребно је, ипак, да се вратимо најстаријим појавама ових израђевина. „Звиждаљка“ из Црвене Стијене потјече из слоја XII, дакле из касног мустеријена. За хоризонт налаза овог предмета имамо и карбонску датацију, утврђену у Groningenu са 40.770 ± 900 година прије нас.¹³ Ми бисмо због тога наш примјерок могли ставити уз бок упола заборављеним налазима из La Quine.

У својој публикацији о радовима у La Quini Henri Martin није, истина, дао тачан положај налаза пробушених фаланкса, тако да би их се могло прецизније разврстати према новој интерпретацији овог налазишта, што је извршила Germaine Henri-Martin.¹⁴ Како је познато, у La Quini је нађено више културних слојева разне старости, који су били распоређени на више одвојених мјеста. Између осталих, овдје је нађен и слој са шателперонијеном, па и, нешто повише положен, слој с орињасијеном. Компарација слоја са налазима пробушених фаланкса у La Quini са слојевима у Црвеној Стијени, а поготово однос према слоју XII, чини се овог тренутка готово немогућ. Због тога је вриједност налаза у Црвеној Стијени више у чињеници што он потврђује могућност оваквих налаза већ у средњем палеолитику, а које је сада могуће већ и стратиграфски нешто поближе одредити. Прекид средњопалеолитског насељавања у Црвеној Стијени био је очито условљен активношћу неког вулкана

¹¹ За рашчлањавање орињасијена у двије скупине, у I и II, залагао се Л. Вертеш у раду »Ueber einige Fragen des mitteleuropäischen Aurignacien«, Acta Archaeologica V, Budapest, 1954, стр. 279—291, али су полазне поставке аутора биле неадекватне за рјешење проблема.

¹² М. Brodar, Olschewien, Actes du VII Congr. Intern. UISPP, tome I, Београд 1971, стр. 51.

¹³ J. C. Vogel — H. T. Waterbolk, Groningen Radiocarbon Dates X, Radiocarbon 14, 1, 6—110, New Haven 1972.

¹⁴ G. Henri-Martin, Bulletin de la Societé préhistorique française LV (1958), стр. 656 и д.; иста, BSPF LVIII (1961), стр. 796 и д.

у близини,¹⁵ јер нови насељеници пећине који се овамо свраћају непосредно након ове велике катастрофе, већ су носиоци млађепалеолитске културе. Временска разлика између слоја XII, као налазног хоризонта пробушеног фаланкса, и слоја X, као првог млађепалеолитског слоја, није била велика, она је само била прекинута вишом силом.

У новије доба појавиле су се дилеме у вези с тумачењем првобитне намјене пробушених фаланкса. Сумње су потекле и од стране етнолога. При испитивању примитивних људских скупина до сада се, наиме, није наишло на свирале или звиждаљке са једним отвором, које би биле начињене по страним бушењем фаланкса.¹⁶ Такви предмети затечени су, дакле, до сада само на археолошким налазиштима. Помањкање се може протумачити и претпоставком да овај домаћај палеолитског човјека није био традицијом пренесен на касдије генерације. То нас донекле збуњује, јер се управо предмети ове врсте током палеолитика множе, тако да су у магдаленијену најбројнији. Очекивали бисмо, стога, да је њихова производња резултат и израз интелектуалног зрења прачовјека, дакле продукт пробуђене маште и већ споменуте склоности ка магији. Питамо се због тога да ли овакав предмет није имао такву намјену; да је, дакле, био само симболично значења и без практичне упорабне вриједности. То не би значило неку изванредност, јер се уз музичке инструменте, па према томе и њима сличне предмете, веже и извјесна симболика.¹⁷ Свирале и звиждаљке су код неких народа знаци мушкости, дакле и симболи оплођавања.

Неуглачани дио отвора, што се запажа на проксималном дијелу фаланкса, можда је настао због ношења на узици, због чега је могло доћи до трења, па и оштећења руба. Због тога бисмо и у овом случају могли помишљати на његову употребу као привјесак или тому сличан предмет.

Становницима слоја XII у Црвеној Стијени не бисмо могли приписати неки нарочити смисао за музику и складање више тонова у сувислу скалу. У најбољем случају они су били у могућности опонашати гласове природе, дакле и пијев птица. Са овим нашим примјерком било је, уосталом, могуће произвести само један тон. У том случају овај предмет је могао да послужи и као инструмент за давање сигнала приликом скупног лова. Но, и у овом случају се питамо да ли је код давања звучних знакова за међусобно споразумијевање ловачких скупина била потребна оваква звиждаљка, или се то далеко једноставније и у много више варијанти могло постизати уснама.

¹⁵ К. Brunnacker, *Die Sedimente der Crvena Stijena*, Glasnik Zemaljskog muzeja NS XXI—XXII, Сарајево 1967, стр. 52—53.

¹⁶ L. Wintenberg, *The Uren village site*, Oxford Country, Ontario, Bull. of the Natural Museum of Canada 51, Ottawa 1928.

¹⁷ C. Sachs, *The History of musical instruments*, New-York 1940, стр. 44—46.

Намјена овог предмета није можда ни толико важна, колико чињеница да је оволико дискутабилни предмет у Црвеној Стијени културно и временски сигурно датиран, и да управо због свог положаја у профилу представља извјесно обогаћење за студиј култура палеолитика у Европи.

Duro Basler

SIFFLET EN OS DE CRVENA STIJENA

Résumé

L'auteur traite le sifflet en os qui fut découvert en 1961 à Crvena Stijena (Nikšić). Du point de vue de la culture et du temps il situe cet objet dans la période de la phase moustérienne. Il trouve même que la culture de la couche où l'objet est découvert peut être considéré comme épimoustérienne. C'était la fin du séjour de l'homme de Neandertal dans cet endroit. L'auteur pense que grâce à la position du profil cet objet enrichit les études des cultures du paléolithé en Europe.